

היש איסור לשון הרע במחשבה?

מאת הרב ישראל נאה שליט"א

(בס"ד, אנטוורפן. מרחשוון תשע"ט. [ב])

מאמר זה מתפרסם לכבוד ביקורו של הגאון רבי **נחום ברגמן** שליט"א מעיה"ק ירושתיו"ו שבא לעירנו יע"א, במטרה לעורר על 'שמירת הלשון' ולתוצאותיו

איסור לשון הרע הוא גם במחשבה!

א. תלמידי מרן ה'חפץ חיים' זיע"א היו רגילים לומר: "כשהיינו לומדים אצל ה'חפץ חיים', לא רק שלא דיברנו לשון הרע, אלא אפילו לא חשבנו לשון הרע!"¹

ב. מדבריהם נשמע, כאילו תלמידי מרן ה'חפץ חיים' נהגו 'סלסול וחומרא יתרה' על עצמם בזה. **ולא היא! אין ספק כי כוונתם היתה לדברים המובאים במאמרנו זה.**

ג. אמנם במשנתם של חז"ל ובספרי המוסר הקדמונים, גם בספרי המוסר והחסידות המאוחרים עד ימינו, גם בספריו של מרן הח"ח זיע"א על שמירת הלשון, לא מצאנו שעסקו בשאלה אם יש "איסור לשון הרע במחשבה בלבד". אולם ע"י חיפוש מחיפוש, נמצאו אי אלו מקורות המביאים איסור זה.

מקור קדום, לאיסור לה"ר במחשבה

² 'משנת רבי אליעזר',

ד. מצאתי במדרש - קדום ביותר - הנקרא 'משנת רבי אליעזר' הכותב: "מנין שאפילו בלב אסור לחשוב רע? שנא' (זכריה ח, יז) 'ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם'."

ה. מדברי 'בעל התניא' המובאים להלן, אנו למדים, כי דברי 'משנת ר"א' והרד"ק (דלהלן) מוסבים הם על איסור לה"ר במחשבה.

הנביא זכריה מזהיר

ו. הנביא זכריה, דורש מהעם, יתר זהירות על לשון הרע, אפילו במחשבה! כי זכריה חזה שבית המקדש השני ייחרב בגלל שנאת חנם – לה"ר, כמובא בדברי רש"י, וז"ל: "ואיש את רעת רעהו" וגו' - הזהירם על 'שנאת חנם', והיא שהחריבה בית המקדש שני".

1. הובא גם בעיתון 'המבשר' (במדור 'המבשר תורני' גל' 437). בשם הגה"צ רבי חיים יצחק חייקין זצ"ל מתלמידי מרן הח"ח זיע"א.

2. 'משנת רבי אליעזר', נדפס לראשונה עפ"י כת"י בארה"ב בשנת תרצ"ד. (פרשה ד' עמ' 85). עיי"ש במבוא על זהות מחברו. גם במהדורת ירושלים תש"ל. נציין כי פסקא זו של המדרש. לא הובאה בספרי המוסר מאז הופעת המדרש.

פירוש הרד"ק עולה בקנה אחד עם דברי המדרש

ז. לרד"ק ידוע היה – כנראה – מדרש זה, וכאילו הרד"ק מפרשו. וז"ל על הפסוק הקודם לזה בזכריה (ז, י): **"וְרַעַת אִישׁ אֶחָיו אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶּם"**: **"וְרַעַת אִישׁ אֶחָיו"** – ר"ל, אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם. אפילו המחשבה אסורה, כש"כ המעשה. ועוד, שהמחשבה מביא לידי מעשה. ואפילו לא יעשה מעשה, אסור. שנא' (ויקרא יט, יז) **"לֹא תִשָּׂא אֶת אֶחֶיד בְּלִבְכֶּם"**³.

'בעל התניא' זכה לכוון לדברי 'משנת רבי אליעזר' ולדברי הרד"ק

ח. ב'ספר התניא' (אגרת הקדש' פכ"ב) כותב אודות חומרת האיסור של לשון הרע גם במחשבה בלבד. וז"ל: **"וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶּם"** (זכריה ח, יז) – ולא תעלה על לב לעולם, ואם תעלה, יהדפנה מלבו כהינדוף עשן, [עפ"י תהלים (סח, ג)], **וְכִמּוֹ מַחֲשַׁבַת עִ"ז מִמֶּשׁ**⁴. כי גדולה לשון הרע כנגד ע"ז וג"ע וש"ד. [ערכין טו:]. ואם בדבור כך כו'. וכבר נודע לכל חכם לב, יתרון הכשר המחשבה על הדבור⁵, הן לטוב והן למוטב".

ט. ב'ליקוטי אמרים' (שם פי"א). כתב: **"לעיתים רחוקים מתגבר הרע על הטוב, וכו'.** או במעשה לבד, לעשות עבירות קלות ולא חמורות ח"ו, או בדיבור לבד, לדבר אבק לשון הרע וליצנות. וכהאי גוונא, או במחשבה לבד, הרהורי עבירה הקשים מעבירה".

השאלות

י. יש להבין: [א]. מדוע לא שילב 'בעל התניא' הלכה זו, ב'שו"ע הרב' (או"ח סי' קנו. הל' 'משא ומתן') שם עסק בהלכות לשון הרע? [ב]. מדוע לא הביא את הרד"ק הנ"ל? [ג]. מדוע ציטט דווקא את הפסוק השני מזכריה? [אעפ"י שגם המדרש הנ"ל ציטט פסוק זה].

תנא דמסייע ל'תניא'

יא. בשו"ת 'ארץ צבי' (קו"ז יגלו. סי' ד) שואל ומשיב על לשון התניא: **"ואם בדיבור כך כו' – הנה כתב להדיא, דבמחשבה חמור יותר מדיבור, ולמד בקל וחומר. ולכאורה תמוה, דבמחשבה מה לה"ר איכא? ומזה ראייה למה שכתבנו מהגמ' (יומא י:), דעיקר עוון לה"ר מצד 'שנאת חנם' דפתיך בה [=מעורב וקרוב לו]. ועיקר השנאה היא בלב. ע"כ מחשבת השנאה חמור יותר"**. [אגב ישל"ע, מדוע לא הביא את הרד"ק הנ"ל].

ה'חפץ חיים' מזכיר דרך אגב איסור זה!

יב. אמנם מרן הח"ח בספרו 'שמירת הלשון' לא הזכיר כלל איסור זה, אולם בספרו 'חומת הדת' (פי"ד), כותב הח"ח: **"וכן בענין שנאת חנם יראו לתקן המעוות, דהיינו ראשון לכל, יזהרו מאוד באיסור לשון הרע ורכילות**. שעל זה הקפידה התורה מאוד מאוד, כידוע מן התורה ומן הכתובים וכו', וכן מצינו בזכריה (ח, יז) **קודם בנין בית שני**⁶, דכתיב 'אלה הדברים אשר תעשו דבר אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. **וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶּם וְגו'** כי את כל אלה אשר שנאתי נאום ה'" וְעִי גַם בְּקוֹנְטֵרֵס 'שפת תמים' למרן ה"ח (פי"א) שהביא פסוק זה.

3. ובפרק ח (שם. יז) עה"פ: **"וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶּם"** כותב הרד"ק: – "לעיל נאמר 'ורעת איש אחיו אל תחשבו', פירשתי לעיל". וראה להלן מש"כ בשו"ת 'ארץ צבי'.

4. עיי' קידושין (לט:). דבע"ז, גם על מחשבת ע"ז נענשים.

5. כי 'מחשבה' נחקקת בנפש יותר מהדיבור. בעל 'בן איש חי' (הל' שנה שניה פר ויגש) מבאר יפה: **"והנה מהלכות שבת יבין האדם יתרון תועלת המחשבה, כמה עצום ונורא הוא**. דהא אנחנו רואין בהלכות שבת יתרון גדול במחשבה, שהיא מועלת להוריד תורת כלי על דברים שאינם כלים, כמו אבן וכיוצא. והוא, כי כאשר יחשוב עליהם מבעוד יום לאיזה תשמיש, אז במחשבה גרידא נחשבים כלים, ומסתלק מהם איסור המוקצה, ואעפ"י שלא עשה בהם מעשה. וכיוצא בענינים שבקדושה, יש יתרון ותועלת במחשבה שהאדם יכול להוריד כח קדושה על אבר אחד מאבריו, שיחשוב לעשות המצוה בו, ואף על פי שעדיין לא עשה המצוה בפועל, וכמו שמועלת מחשבה להוריד כח קדושה על אבר שחושב לעשות בו את המצוה, כן יש בה כח לסלק ממנו כח הטומאה, דהא בהא תליא, ונמצא שיש תועלת מחשבה בענינים שבקדושה, כמו תועלת הנמצא בה בהלכות שבת בדברים הגשמיים". עיי"ש בהמשך.

6. ברש"י (שם): **"וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ"** – הזהירים על שנאת חנם והיא שהחריבה בית המקדש שני".

יסוד האיסור

יג. אחד מגדרי איסור לשון הרע הוא, כי פלוני המדברים עליו לה"ר, נפחת ערכו בעיני המדבר ובעיני השומעים. מכאן גם, כי **בשעה שאדם חושב לה"ר על חברו, הרי נפחת ערך חברו בעיניו**, ומה לי דיבור ומה לי מחשבה. מה לי אם נפחת ערכו אצל ב' בנ"א או רק אצל אחד?

[לא תלך רכיל?]

יד. באיסור לה"ר במחשבה, אין בו משום לאו 'דלא תלך רכיל בעמיק'. (ויקרא יט, טז). אולם מעניין לצטט כאן את הדברים הבאים: **בין תקנות רגמ"ה שגזר עליהן בחרם, הזכרה אף תקנה שלא לראות בכתב ששולח אדם לחבירו, בלא ידיעתו ובלא רשותו**.

טו. ובשו"ת הלכות קטנות' (ח"א סי' רעו) כתב: **"שאלה: מה שנוהגין לכתוב על גבי האגרות: 'ופורץ גדר ישכנו נחש [דרגמ"ה]'**. [עפ"י קהלת י, ח] **אם יש בו ממש? תשובה: בלאו הכי נראה שיש איסור לבקש ולחפש מסתוריו של חברו, ומה לי 'לא תלך רכיל' לאחרים או לעצמו?]**

תמיהה רבתי

טז. לאחר שארבעה עדים הלא המה: **'משנת אליעזר', 'הרד"ק', 'בעל התניא' ו'החפץ חיים'** העידו כאחד, כי יש איסור לה"ר גם במחשבה בלבד. **צפה ועולה השאלה מאליה: מדוע איסור זה, לא נזכר בכל משנתם של חכמינו ז"ל ואפילו לא בדרך רמז?**

תשובה בד"א לתמיהה

יז. **גם אם נבוא לתרץ, כי איסור לה"ר במחשבה, נכנס לגדר של "לא שבקת חיי לכל בריה"**, כי מי הוא זה אשר יכול למלט נפשו ולעצור מחשבותיו משך כ"ד שעות ביום, מידי יום ביומו, עד יומו האחרון? עד"ז שיש מתרצים את השאלה, מדוע אין יותר עונש נגע צרעת על מדברי לה"ר? ותירצו כמה תירוצים, כגון כשהיה ביהמ"ק קיים, היה המקום תרופה למצורעים. והרי הקב"ה מקדים רפואה למכה⁸ וכו', ועכשיו כשאין רפואה אין גם מכה. ועוד תירצו, דבזה"ז לו היה עונש נגע הצרעת קיים, רוב העם היו הופכים למצורעים. למרות כן, עדיין היה מקום במשנת חז"ל, להסביר עניין 'לה"ר במחשבה'.

האם שיטת המהר"ל כי אין איסור לה"ר במחשבה?

יח. **המהר"ל** ('נתיבות עולם' נתיב הלשון פרק ד) כותב: **"ודורו של אחאב היה הפך זה, כמו שהיה דורו של דוד, הכל כחם בלשון, היה כח אחאב דוקא במחשבה, כי בכח המחשבה הוא הע"ז, שנא' (במדבר טו, לט) 'ולא תתורו אחרי לבבכם' וגו', ולפיכך, דורו של אחאב אין בהם כח הדיבור, רק המחשבה. ולפיכך לא היו בעלי לשון הרע, כי כח המחשבה וכח הדיבור הם מחולקים, אין שייך זה לזה כלל. והיו הולכים אחר מחשבתם הרעה, ואין דבר שהש"י מצרף מחשבה למעשה, כמו מחשבת ע"ז, שנא' (יחזקאל יד, ה) 'למען תפוש את בית ישראל בלבם'"**. [כקידושין (לט):].

יט. גימטריאות סביב הנושא⁹

1 **'לשון הרע'** בגימטריא: **'אסתר'**. הוי אומר, כל המדבר לשון הרע, הקב"ה אומר לו **'ומפניך אסתר'**.
2 **'לשון הרע' במילוי** (= למיד, שייך, וא"י, נו"ן, ה"א, רי"ש, עי"ן" = 1199) בגימטריא: **'אומנתו של הנחש'** [עם ג' התיבות]. וברש"י (שמות ד, ג עפ"י חז"ל): **"ויהי לנחש - רמז לו, שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו 'לא יאמינו לי' (שם ד, א) ותפש אומנתו של נחש"**.

7. 'תשובות מהר"ם ב"ב' (פראג סי' תתרכ סוד"ה חרם) ועוד.

8. ע"י מגילה (יג:) ורבינו בחיי (שמות כה, ו).

9. הגימטריא היא מידה בתורה, שנמנית בין ל"ב המידות שאמר ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי שהתורה נדרשת בהן.

ישחנה או ישיחנה?

בהיותי נער, שמעתי פעם סיפור נאה מאזמו"ר זצ"ל 'בעל השיעורים'. אולם הריני מוסר מודעה, כי אינני זוכר במדויק ממש, אלא 'כמדומה לי ברור'¹:

בשנת ת"ש, התקיימה בירושלים אסיפת מיוחדת של רבנים, בה השתתף גם אזמו"ר זצ"ל. אחד הרבנים החשובים עלה לנאום, ובתוך דבריו יצא בהתקפה חריפה נגד רב אחד שלא נכח באסיפה. אחד הרבנים ששמע את דבריו, החל לדפוק בידו על השולחן והכריז: **"אם הרב הנואם לא מפסיק לדבר, אני עוזב מיד את האולם, כי דבריו הם בגדר לשון הרע"**. כל הרבנים נמנו וגמרו שעל הרב הנואם לרדת מעל הבמה. בראות אזמו"ר את אשר התרחש, קם גם הוא והכריז: **"אם הרב לא ימשיך לדבר את דברו, אזי אני עוזב את האולם"**. כל הנאספים הבינו שיש לאזמו"ר סיבה מיוחדת, וחזרו לומר שעל הרב הנואם להמשיך בדבריו. בתום האסיפה נגשו כמה רבנים לאזמו"ר וביקשו לדעת את טעמו ונימוקו, והוא השיב להם: **"נאמר בפסוק: (משלי יב, כה) 'דאגה בלב איש יִשְׁחָנָה וְדָבָר טוֹב יִשְׁמָחָה'. ובגמ' (יומא עה.) יש מחלוקת בפירוש הפסוק: 'דאגה בלב איש ישיחנה'. רבי אמי ורבי אסי. חד אמר, 'ישחנה' – מדעתו, [יסיח דעתו ממנה ויבטל דאגתו]. וחד אמר, 'ישחנה' – לאחרים"**. וצ"ל מה היא המחלוקת כאן? אלא צ"ל דאין כאן שום מחלוקת, אלא המדובר הוא, בשני סוגי בני אדם שיש להם דאגות. אחד מהם חזק אופי, ומסוגל לגרש 'ישחנה' את הדאגות מדעתו והשני חלש אופי, שאינו מסוגל לגרש את הדאגות, ומוכרח הוא להשיחם לאחרים דווקא [ויזיד אויסרעדען די הארץ], כדי שאחרים ינחמוהו ויחזקוהו. ואם לא יהיה לאותו אדם בפני מי להשיח דאגותיו עלול הוא להתמוטט ממש. והמשיך אזמו"ר לומר לרבנים: **"ראיתי שהרב הנואם נמנה על אלו של 'ישחנה לאחרים', ואם היה מפסיק לנאום היה קרוב להתקף לב"**².

1. אזמו"ר זצ"ל בהקדמתו לקונטרס 'אבני צדק' (המצורף לספרו 'שיעור מקוה') כותב על הביטוי 'כמדומה לי' וזה לשונו: **"צא ולמד זהירות בלשון, מאדמו"ר הרש"ב נ"ע. בהגהותיו על הסידור (נדפסו ב'קצות השלחן' ח"ב עמ' קג) בהפטרות וירא, כתב 'כמדומה לי'. ובהפטרות ויקהל כתב 'כמדומה לי ברור'. מכאן, שצריך לדייק היטב לכתוב האמת בלי זיו כל שהוא"**. עכ"ל אזמו"ר, וכדאי לעיין בכל דברי הקדמתו שם.
2. בסי' 'באר מים חיים' (פרי ויגש) מבאר: **"דאגה בלב איש ישיחנה" ואמרו חז"ל (יומא עה.) 'ישחנה לאחרים'. כי כאשר יגיד האדם צרתו ודאגתו אשר בלבבו משפה ולחוץ, יקיל הדאגה מן הלב. משא"כ כשמונח הדאגה בלב אז צרתו צרה שיכאיב לבבו מאוד. וע"כ אנו רואין לפעמים, כאשר אחד יכעס על חבירו למאוד ורוצה לעונשו לנקום בו במכות ופצעים וכדומה, ואז כאשר יבוא האיש אליו וזה מדבר לו בכל כוחו, כי כה יעשה לו וכה יוסיף לענוש אותו, בזה הדיבור יקיל האף מאתו וינוח רוגזו וכעסו, כי הוציאו משפה ולחוץ"**.

~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*

'והתגלח' (ויקרא יג, לג) – ג' רבתי

ב'בעל הטורים' (שם): **"והתגלח' - גימ"ל גדולה. שג' צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער, נזיר, ומצורע ולוים"**. [יש רמזים נוספים במדרשים ואכ"מ. ועי' בסי' 'קטן וגדול'. על אותיות גדולות וקטנות בתנ"ך].

ולי נראה, כי בא לרמוז על הא דאמרו חכמים על לה"ר (ערכין ט: ור' רש"י שם): **"במערבא אמרי, לשון תליתאי קטיל תליתאי. הורג – למספרו, למקבלו ולאומרו"**. [ואולי הקדימוני בזה].

~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*~*